

BIZNES SUBYEKTLARINI RIVOJLANTIRISHDA INVESTITSİYALARNI JALB ETISHNING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI VA TAHLILI

MODERN TRENDS AND ANALYSIS OF INVESTMENT ATTRACTION FOR THE DEVELOPMENT OF BUSINESS ENTITIES

¹**Bozorov Xayrulla
Xaitboyevich**

¹Fargʻona davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya Abstract

Uzb. - Ushbu maqolada Fargʻona viloyatida biznesni rivojlantirishda investitsiyalarning oʻrni va ahamiyati tahlil qilinadi. Investitsiyalar orqali yangi korxonalar tashkil etilishi, mavjud ishlab chiqarish quvvatlarining modernizatsiya qilinishi, yangi ish oʻrinlarining yaratilishi hamda hudud iqtisodiyotining raqobatbardoshligi oshirilishi yoritilgan. Shuningdek, 2021–2026-yillarda viloyatda faoliyat yuritayotgan korxona va tashkilotlar soni boʻyicha statistik maʼlumotlar asosida biznes muhitining rivojlanish tendensiyalari tahlil qilingan.

Eng. - This article analyzes the role and importance of investments in development of business in the Fergana region. It highlights the establishment of new enterprises, modernization of existing production capacities, creation of new jobs, and the enhancement of the regional economy's competitiveness through investments. Furthermore, the development trends of the business environment are analyzed based on statistical data regarding the number of enterprises and organizations operating in the region during the period of 2021–2026.

Kalit soʻzlar: Keywords:

❖ *investitsiya, biznes, tadbirkorlik, investitsion jozibadorlik, kichik biznes, iqtisodiy rivojlanish, korxona, innovatsiya.*

❖ *investment, business, entrepreneurship, investment attractiveness, small business, economic development, enterprise, innovation.*

Kirish.

Bugungi globalashuv va raqobat kuchayib borayotgan iqtisodiy sharoitda investitsiyalar iqtisodiy oʻsishning eng muhim omillaridan biri sifatida eʼtirof etiladi. Investitsiyalar mamlakat va hududlar iqtisodiyotining barqaror rivojlanishini taʼminlash, ishlab chiqarish hajmini kengaytirish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish hamda yangi ish oʻrinlarini yaratishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli investitsion faoliyatni ragʻbatlantirish

va investitsiya muhitini yaxshilash bugungi kunda davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yoʻnalishlaridan biri hisoblanadi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida investitsiyalar iqtisodiy resurslarning samarali taqsimlanishini taʼminlaydi hamda ishlab chiqarish omillaridan unumli foydalanishga xizmat qiladi. Xususan, investitsiyalar yordamida yangi korxonalar tashkil etiladi, mavjud ishlab chiqarish quvvatlari modernizatsiya qilinadi, zamonaviy texnologiyalar va innovatsiyalar amaliyotga

joriy etiladi. Natijada mahsulot va xizmatlar sifati oshadi, ishlab chiqarish tannarxi kamayadi va korxonalarining raqobatbardoshligi kuchayadi. Bu esa iqtisodiyotning umumiy samaradorligi va eksport salohiyatining ortishiga olib keladi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi.

Amerikalik iqtisodchi Michael E. Porter investitsiyalarni biznes subyektlari raqobatbardoshligini oshirishning strategik omili sifatida baholaydi. Uning fikricha, korxonalarining uzoq muddatli muvaffaqiyati nafaqat investitsiyalar hajmiga, balki ushbu investitsiyalarning innovatsiyalar, texnologik modernizatsiya va klasterlarni rivojlantirishga yo'naltirilganligiga bog'liq. Olimning ta'kidlashicha, investitsiyalar korxonalarining samaradorligini oshirish orqali milliy iqtisodiyotning raqobat ustunligini shakllantiradi [1]. Shu sababli investitsiya siyosati korxona strategiyasining ajralmas qismi bo'lishi lozim.

Investitsiyalarni jalb etish nazariyasining eng muhim vakillaridan biri John H. Dunning hisoblanadi. U tomonidan ishlab chiqilgan OLI (Ownership–Location–Internalization) paradigmasiga ko'ra, xorijiy investitsiyalarni jalb etish korxona va mamlakatning mulkiy ustunliklari, hududning investitsion jozibadorligi hamda resurslardan samarali foydalanish darajasiga bog'liq [2]. Olim investitsiyalar oqimining barqarorligi qulay institutsional muhit, qonunchilik barqarorligi va infratuzilmaning rivojlanganligi bilan belgilanishini asoslaydi.

Mashhur moliyashunos olim Aswath Damodaran investitsiyalarni korxona qiymatini oshirish vositasi sifatida talqin qiladi. Uning fikricha, investitsion qarorlar kapital qiymati, risk darajasi va kutilayotgan daromadlilik ko'rsatkichlari asosida qabul qilinishi lozim [3]. Investitsiyalar faqat korxona bozor qiymatini oshirgan taqdirdagina iqtisodiy jihatdan samarali hisoblanadi.

Jahon banki eksperti Aslı Demirgüç-Kunt moliyaviy tizim rivojlangan mamlakatlarda biznes subyektlarining investitsiya resurslariga kirish imkoniyati yuqori bo'lishini ta'kidlaydi [4]. Olimning ilmiy tadqiqotlarida bank sektori, kapital bozorlari va moliyaviy institutlarning rivojlanganligi investitsiyalar hajmini oshirish hamda kichik va o'rta biznesning barqaror rivojlanishiga xizmat qilishi ilmiy asoslangan.

Amerikalik iqtisodchi Ross Levine moliyaviy tizim va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'liqlikni chuqur tadqiq qilgan. Uning fikriga ko'ra, rivojlangan moliya bozorlari investitsiya resurslarini samarali taqsimlash, innovatsion loyihalarni moliyalashtirish va biznes subyektlarining ishlab chiqarish salohiyatini oshirishga xizmat qiladi [5]. Shu bois moliyaviy vositachilik tizimini rivojlantirish investitsion faollikni kuchaytirishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

Nobel mukofoti sovrindori Joseph E. Stiglitz investitsiyalar samaradorligini ta'minlashda axborot shaffofligi, institutsional sifat va davlat boshqaruvi muhim ahamiyatga ega ekanligini qayd etadi [6]. Uning fikricha, axborot assimetriyasining kamayishi investorlar ishonchini oshiradi va biznes subyektlariga investitsiyalar oqimini rag'batlantiradi.

Yuqoridagi xorijiy olimlarning ilmiy qarashlari shuni ko'rsatadiki, biznes subyektlarini rivojlantirishda investitsiyalarni jalb etishning zamonaviy tendensiyalari investitsiya hajmini oshirish bilangina cheklanmaydi. Ular investitsiya muhitining jozibadorligini ta'minlash, institutsional islohotlarni jadallashtirish, moliyaviy bozorlarni rivojlantirish, innovatsion faoliyatni qo'llab-quvvatlash hamda korporativ boshqaruv sifatini takomillashtirish bilan uzviy bog'liqdir. Fikrimizcha, O'zbekistonda biznes subyektlarining investitsion jozibadorligini oshirish uchun raqamli moliyaviy xizmatlarni kengaytirish, xususiy kapital va venchur moliyalashtirish mexanizmlarini rivojlantirish, investorlar huquqlarini yanada kuchli himoya

qilish hamda ESG tamoyillariga asoslangan investitsiya siyosatini joriy etish ustuvor yo'nalishlardan biri bo'lishi lozim.

Tadqiqot metodologiyasi.

Ushbu maqolani tayyorlashda me'yoriy-huquqiy hujjatlar, foydalanilgan adabiyotlar va internet ma'lumotlari rasmiyligi, undagi iqtisodchi olimlarning mavzuga oid ilmiy-nazariy qarashlarining qiyosiy va tanqidiy tahlil qilingan. Mavzuni o'rganish davomida umumiqtisodiy usullar bilan bir qatorda tizimli tahlil, umumlashtirish, abstrakt-mantiqiy fikrlash, statistik usullaridan foydalanilgan.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Farg'ona viloyati O'zbekiston Respublikasining iqtisodiy jihatdan eng rivojlangan hududlaridan biri hisoblanadi. Viloyat qulay geografik joylashuvi, zich aholi soni, rivojlangan sanoat infratuzilmasi va mehnat resurslarining mavjudligi bilan ajralib turadi. Hududda neft-kimyo, to'qimachilik, qurilish materiallari, oziq-ovqat sanoati, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlash hamda xizmat ko'rsatish sohalari iqtisodiyotning asosiy tarmoqlari sifatida shakllangan. Mazkur tarmoqlarni yanada rivojlantirish va iqtisodiy salohiyatni oshirishda investitsiyalarning o'rni beqiyosdir.

So'nggi yillarda Farg'ona viloyatida investitsion muhitni yaxshilash, xorijiy va mahalliy investorlar uchun qulay sharoitlar yaratish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Natijada viloyat iqtisodiyotiga jalb qilinayotgan investitsiyalar hajmi yil sayin ortib bormoqda. Jalb etilgan investitsiyalar hisobiga yangi sanoat korxonalari ishga tushirilmoqda, ishlab chiqarish quvvatlari kengaytirilmoqda va yangi ish o'rinlari yaratilmoqda. Bu esa aholining daromadlarini oshirish va turmush darajasini yaxshilashga xizmat qilmoqda.

Hudud iqtisodiyotining rivojlanish darajasini baholashda korxona va tashkilotlar sonining o'zgarishi muhim ko'rsatkichlardan biri hisoblanadi. Korxonalar sonining ortishi

iqtisodiy faollikning kuchayishi, yangi biznes tashabbuslarining paydo bo'lishi va investitsion muhitning yaxshilanishidan dalolat bersa, ularning kamayishi iqtisodiy transformatsiyalar, tarkibiy o'zgarishlar hamda bozor talablariga moslashish jarayonlari bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Farg'ona viloyatida 2021-2026-yillar davomida korxona va tashkilotlar sonining o'zgarishi hudud iqtisodiyotida muayyan tarkibiy o'zgarishlar yuz berayotganligini ko'rsatadi. Tahlil qilinayotgan davr boshida, ya'ni 2021-yilda viloyatda jami 43 168 ta korxona va tashkilot faoliyat yuritgan bo'lsa, shundan 37 183 tasi tadbirkorlik subyektlari va 36 927 tasi kichik biznes subyektlari hissasiga to'g'ri kelgan. Bu ko'rsatkichlar hudud iqtisodiyotida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning yetakchi o'rin egallayotganligini ko'rsatadi.

2022-yilda korxonalar sonining sezilarli darajada o'sishi kuzatilib, jami korxona va tashkilotlar soni 47 415 taga yetgan. Bu 2021-yilga nisbatan 4 247 taga yoki 9,8 foizga ko'pdir. Tadbirkorlik subyektlari soni 41 322 taga, kichik biznes subyektlari soni esa 41 074 taga yetib, tahlil qilinayotgan davrdagi eng yuqori ko'rsatkich qayd etilgan. Ushbu holat mamlakatda tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash bo'yicha amalga oshirilgan islohotlar, soliq imtiyozlari, kreditlash tizimining takomillashuvi hamda investitsiyalar oqimining faollashuvi bilan izohlanadi.

Biroq 2023-2025-yillar davomida korxonalar sonining bosqichma-bosqich kamayishi kuzatilgan. Jumladan, 2023-yilda jami korxonalar soni 42 309 taga, 2024-yilda 39 049 taga, 2025-yilda esa 35 717 taga qisqargan. Mazkur davrda tadbirkorlik subyektlari soni ham mos ravishda 36 368 tadan 29 479 tagacha kamaygan. Bu jarayon bir qarashda iqtisodiy faollikning pasayishini anglatgandek ko'rinsa-da, aslida iqtisodiyotni modernizatsiya qilish va

samaradorlikni oshirish siyosati bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Iqtisodiy adabiyotlarda korxonalar sonining qisqarishi har doim ham salbiy holat sifatida baholanmaydi. Chunki ayrim hollarda iqtisodiy samaradorligi past, rentabelligi yetarli bo'lmagan yoki faoliyat yuritmayotgan korxonalar tugatiladi, yirikroq va samarali subyektlar bilan birlashtiriladi. Natijada iqtisodiyotda sifat jihatidan yangi bosqich shakllanadi. Shu nuqtai nazardan, Farg'ona viloyatida 2023-2025-yillarda kuzatilgan qisqarish jarayoni iqtisodiyotning tarkibiy optimallasuvi bilan bog'liq deb baholanishi mumkin.

2026-yilda esa ijobiy tendensiya qayd etilib, jami korxona va tashkilotlar soni 38 600 taga, tadbirkorlik subyektlari soni 32 266 taga va kichik biznes subyektlari soni 31 982 taga yetgan. Bu holat viloyatda biznes muhitining yaxshilanib borayotganligini, yangi investitsiya loyihalari amalga

oshirilayotganligini hamda tadbirkorlik faoliyatining tiklanayotganligini ko'rsatadi.

Investitsiyalar iqtisodiy o'sishning asosiy omillaridan biri bo'lib, ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish, yangi texnologiyalarni joriy etish, infratuzilmani rivojlantirish va aholi bandligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Shu sababli hudud iqtisodiyotining rivojlanish darajasini baholashda investitsiyalar hajmining o'zgarishi muhim ahamiyatga ega.

2019-2025-yillar davomida Farg'ona viloyatida asosiy kapitalga o'zlashtirilgan investitsiyalar hajmi barqaror o'sish tendensiyasini namoyon qilgan (1-jadval). Agar 2019-yilda investitsiyalar hajmi 8,7 trillion so'mni tashkil etgan bo'lsa, 2020-yilda ushbu ko'rsatkich 11,0 trillion so'mga yetib, 26,4 foizlik o'sish qayd etilgan. 2021-yilda investitsiyalar hajmi 12,6 trillion so'mni tashkil etib, avvalgi yilga nisbatan 14,5 foizga oshgan.

1-jadval

Farg'ona viloyatiga jalb qilingan investitsiyalar hajmi dinamikasi [7]

Yil	Investitsiyalar hajmi (trln so'm)	O'sish sur'ati (%)
2019	8,7	-
2020	11,0	126,4
2021	12,6	114,5
2022	15,4	122,2
2023	20,0	129,9
2024	22,4	112,0
2025	25,7	114,7

2022-yilda investitsiyalar hajmi 15,4 trillion so'mga yetgan bo'lib, bu 2021-yilga nisbatan 22,2 foizlik o'sishni anglatadi. Mazkur davrda amalga oshirilgan investitsiya loyihalari natijasida sanoat, qurilish, transport va xizmat ko'rsatish sohalarida yangi quvvatlar ishga tushirilgan.

Eng yuqori o'sish sur'atlaridan biri 2023-yilda kuzatilib, investitsiyalar hajmi 20,0 trillion so'mga yetgan. O'sish sur'ati 129,9 foizni tashkil etganligi hududda investitsion faoliyatning sezilarli darajada

faollashganidan dalolat beradi. Aynan shu yilda investitsiyalar hajmi ilk bor 20 trillion so'mlik chegaradan oshgan.

2024-yilda investitsiyalar hajmi 22,4 trillion so'mga yetgan bo'lib, bu ko'rsatkich viloyatda yirik sanoat korxonalari, ishlab chiqarish majmualari va infratuzilma obyektlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan investitsiya loyihalarining muvaffaqiyatli amalga oshirilganligini ko'rsatadi.

2025-yilning yanvar-sentabr oylarida esa iqtisodiyot va ijtimoiy sohani rivojlantirish

uchun 25,7 trillion so'm investitsiyalar o'zlashtirilgan. Bu ko'rsatkich o'tgan yilning mos davriga nisbatan 153,8 foizni tashkil etgan bo'lib, investitsion faollikning yanada kuchayganligini anglatadi. Umuman olganda, 2019–2025-yillar davomida investitsiyalar hajmi 8,7 trillion so'mdan 25,7 trillion so'mga yetib, qariyb 3 baravarga oshgan.

Iqtisodiy nazariyaga ko'ra, investitsiyalar hajmining ortishi yangi korxonalar tashkil etilishi, mavjud korxonalar faoliyatining kengayishi hamda yangi ish o'rinlarining yaratilishiga xizmat qiladi. Shu sababli investitsiyalar va tadbirkorlik subyektlari soni o'rtasida bevosita bog'liqlik mavjud (2-jadval).

2-jadval

Farg'ona viloyatida tadbirkorlik subyektlari soni [7]

Yil	Jami korxona va tashkilotlar	Tadbirkorlik subyektlari	Kichik biznes subyektlari
2021	43 168	37 183	36 927
2022	47 415	41 322	41 074
2023	42 309	36 368	36 143
2024	39 049	32 853	32 644
2025	35 717	29 479	29 193
2026	38 600	32 266	31 982

Farg'ona viloyati misolida tahlil natijalari investitsiyalar hajmi yil sayin ortib borayotgan bo'lsa-da, korxonalar soni ayrim yillarda kamayganligini ko'rsatadi. Bu holat investitsiyalar faqat korxonalar sonining ko'payishiga emas, balki mavjud korxonalarning texnik va texnologik jihatdan modernizatsiya qilinishiga ham yo'naltirilayotganligi bilan izohlanadi. Ya'ni investitsiyalar natijasida yangi korxonalar tashkil etilishi bilan bir qatorda mavjud korxonalar samaradorligi ham oshirilmoqda.

Shuningdek, iqtisodiyotni tarkibiy qayta qurish jarayonida ayrim kichik va rentabelligi past korxonalar faoliyatini tugatishi yoki yirik korxonalar tarkibiga qo'shilishi mumkin. Natijada korxonalar soni qisqargan bo'lsa-da, ishlab chiqarish hajmi, mehnat unumdorligi va iqtisodiy samaradorlik ortadi. Bu esa iqtisodiy rivojlanishning intensiv modeliga o'tish belgilaridan biri hisoblanadi.

2026-yilda korxonalar sonining yana o'sish tendensiyasiga ega bo'lishi investitsiyalar natijasida yaratilgan qulay biznes muhitining amaliy samarasini ko'rsatadi. Bu holat investitsiyalar va tadbirkorlik rivojlanishi o'rtasida uzoq

muddatli ijobiy bog'liqlik mavjudligini tasdiqlaydi.

Xulosa va takliflar.

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, investitsiyalar Farg'ona viloyatida biznes va tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. So'nggi yillarda viloyat iqtisodiyotiga jalb etilgan investitsiyalar hajmining izchil ortib borishi yangi ishlab chiqarish quvvatlarini yaratish, sanoat korxonalarini modernizatsiya qilish, infratuzilmani rivojlantirish hamda aholi bandligini ta'minlashga xizmat qilgan.

Tadqiqot natijalari 2019–2025-yillar davomida asosiy kapitalga yo'naltirilgan investitsiyalar hajmi qariyb uch barobarga oshganligini ko'rsatdi. Mazkur holat Farg'ona viloyatining investitsion jozibadorligi ortib borayotganligini hamda investorlar uchun qulay biznes muhiti shakllanayotganligini tasdiqlaydi. Investitsiyalar oqimining ko'payishi hududda iqtisodiy faollikni rag'batlantirib, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va innovatsion texnologiyalarni joriy etish imkoniyatlarini kengaytirmoqda.

Shuningdek, korxona va tashkilotlar soni dinamikasining tahlili ayrim yillarda tadbirkorlik subyektlari sonining qisqarishi kuzatilganligini ko'rsatdi. Biroq bu jarayon iqtisodiy faollikning pasayishi emas, balki iqtisodiyotning tarkibiy transformatsiyasi, biznes subyektlarini optimallashtirish va samaradorligi past korxonalarini qayta tashkil etish bilan bog'liq ekanligi aniqlandi. Shu sababli investitsiyalar samarasi faqat korxonalar sonining o'sishi bilan emas, balki ularning iqtisodiy samaradorligi, ishlab chiqarish hajmi va raqobatbardoshligining ortishi orqali ham namoyon bo'ladi.

2026-yilda korxonalar va tadbirkorlik subyektlari sonining yana o'sish tendensiyasiga ega bo'lishi viloyatda amalga oshirilayotgan investitsiya siyosatining ijobiy natijalarini ko'rsatadi. Bu esa investitsiyalar va biznes rivojlanishi o'rtasida uzviy bog'liqlik

mavjudligini hamda investitsiyalar hudud iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida muhim strategik resurs ekanligini tasdiqlaydi.

Xulosa qilib aytganda, Farg'ona viloyatida investitsiyalarni jalb qilish, investitsion muhitni yanada takomillashtirish, xorijiy va mahalliy investorlar uchun qulay shart-sharoitlar yaratish hamda investitsion loyihalarni samarali amalga oshirish biznes va tadbirkorlikni rivojlantirishning asosiy yo'nalishlaridan biri bo'lib qoladi. Mazkur jarayonlar hududning iqtisodiy salohiyatini oshirish, yangi ish o'rinlarini yaratish, eksport hajmini ko'paytirish va aholi farovonligini yuksaltirishga xizmat qiladi. Shu bois investitsion faoliyatni qo'llab-quvvatlash va uning samaradorligini oshirish Farg'ona viloyatining uzoq muddatli iqtisodiy rivojlanish strategiyasining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Porter M.E. *The Competitive Advantage of Nations*. — New York: Free Press, 1990. — 855 p.
2. Dunning J.H. *Multinational Enterprises and the Global Economy*. 2nd ed. — Harlow: Addison-Wesley, 1993. — 687 p.
3. Damodaran A. *Investment Valuation: Tools and Techniques for Determining the Value of Any Asset*. 3rd ed. — Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, 2012. — 992 p.
4. Demirgüç-Kunt A., Levine R. *Finance and Economic Opportunity*. — Washington, DC: World Bank Policy Research Working Paper No. 4468, 2008. — 43 p.
5. Levine R. *Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda* // *Journal of Economic Literature*. — 1997. — Vol. 35, No. 2. — P. 688–726.
6. Stiglitz J.E. *Globalization and Its Discontents*. — New York: W.W. Norton & Company, 2002. — 304 p.
7. Farg'ona viloyati Investitsiyalar, Sanoat va Tashqi savdo boshqarmasi – URL: <https://farinvest.uz/>